

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 330.341.1(075.8)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/174-10>**Боковець В. В.**

доктор економічних наук, професор,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6315-4961>

Ременюк Я. А.

здобувач ОС «Магістр»,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2184-3184>

Bokovets Victoria, Remeniuk Yana
Vinnitsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті розкрито суть державного регулювання аграрного сектору України. Наголошено на необхідності політики державного регулювання аграрного сектору в Україні. Визначено форми державного регулювання аграрного сектору. Здійснено аналіз динаміки обсягу державної підтримки аграрного сектору. Розглянуто порівняльну характеристику традиційної і новітньої парадигм розвитку аграрного сектору та аграрної політики держави. Визначено основні складники витрат по програмах державної підтримки розвитку підприємництва аграрного сектору та основні аспекти державного регулювання аграрного сектору України, які вбачаються у забезпеченні державного контролю за рівнем співвідношення внутрішніх і світових цін, підтримки внутрішнього попиту на ринку продовольства. Основну увагу зосереджено на державній фінансовій підтримці, яка є головним механізмом реалізації державної політики аграрного сектору. Взято до уваги державно-правові аспекти регулювання аграрного сектору України. На основі іноземного досвіду визначено основні підходи до державного регулювання аграрного сектору України. Зосереджено увагу на тому, що пріоритетом стратегії аграрної політики є економічні важелі, які створюють сприятливі умови для сталого розвитку агропромислового комплексу та підвищення рівня конкурентоспроможності сільського господарства. Усе це досягається за рахунок комплексної взаємодії з іншими фінансово-економічними важелями: податками, кредитами, прямими субсидіями.

Ключові слова: аграрний сектор України, державне регулювання, державна підтримка, ринок аграрної продукції, аграрне законодавство.

STATE REGULATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

The article reveals the essence of state regulation of the agricultural sector of Ukraine. Emphasis is placed on the need for a policy of state regulation of the agricultural sector in Ukraine. Forms of state regulation of the agricultural sector are identified. The dynamics of the volume of state support of the agricultural sector is analyzed. The comparative characteristic of traditional and modern paradigm of development of agrar sector and agrarian policy of the state is considered. The main components of expenditures under the programs of state support for the development of entrepreneurship in the agricultural sector are identified. The main aspects of state regulation of the agricultural sector of Ukraine are identified, which are seen in ensuring state control over the level of the ratio of domestic and world prices, support for domestic demand in the food market. The main focus is on public financial support, which is the main mechanism for implementing public policy in the agricultural sector. The state and legal aspects of regulation of the agricultural sector of Ukraine are taken into account. Based on foreign experience, the main approaches to state regulation of the agricultural sector of Ukraine are identified. Attention is focused on the fact that the priority of the agricultural policy strategy is economic levers, which create favorable conditions for sustainable development of the agro-industrial complex and increase the level of competitiveness and increase the level of competitiveness of agriculture. All this is achieved through comprehensive interaction with other financial and economic levers: taxes, loans, direct subsidies. The urgent need for development and improvement of state regulation of agro-industrial complex through the development and implementation of state agricultural policy, which requires adequate theoretical and methodological approaches to substantiate the structural composition of agricultural policy and determine the prerequisites for its implementation, especially in the context of resource potential.

Keywords: agrarian sector of Ukraine, state regulation, state support, market of agrarian products, agrarian legislation.

JEL Classification: O13, Q17

Постановка проблеми. Аграрний сектор України є важливим складником системи забезпечення ефективності функціонування національної економіки. Сьогодні стан розвитку аграрної сфери демонструє незбалансованість та формування переваг економічних складників за вторинного відношення до екологічної та соціальної детермінант. Зазначене зумовлюється відсутністю дієвих механізмів державного регулювання, які базуються на засадах концепції сталого розвитку аграрного сектору регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження основних аспектів розвитку аграрного сектору знайшли відображення в працях О. Бородіної, М. Скорик, П. Гайдуцького, Є. Мішеніна, Р. Косодій, Ю. Полтавського, П. Саблука, І. Чайківського та багатьох інших. Теоретико-методологічні аспекти державного регулювання національної економіки, у тому числі аграрної сфери, розробляли: І. Абрамова, В. Андрійчук, О. Білорус, Л. Васильєва, В. Геєць, Я. Дяченко, С. Кваша, Е. Лібанова та ін. Проте, незважаючи на високий теоретико-методологічний та практичний рівень досліджень, проблема державного регулювання аграрного сектору у контексті економічної й продовольчої безпеки країни і в умовах постійних змін глобального економічного середовища ставить нові завдання щодо розроблення новітньої парадигми державного регулювання аграрного сектору України. Посилення державного регулювання об'єктивно зумовлено економіко-правовою сутністю аграрного ринку та господарським характером відносин, які виникають під час реалізації сільськогосподарської продукції.

Мета статті полягає у дослідженні сутності та основних напрямів державного регулювання аграрного сектору України та визначенні їхніх перспективних напрямів.

Виклад основного матеріалу. На глобальному рівні розвитку аграрного сектору України на особливу увагу заслуговує використання ефективних інструментів державного регулювання аграрного сектору, а саме фінансово-кредитної, інноваційної, податкової, цінової, екологічної та митно-тарифної політики, інвестування, страхування [2]. Використання цих інструментів допомагає об'єктивніше враховувати зміни господарської кон'юнктури і не вимагає великих бюджетних ресурсів.

Новітні аспекти розвитку аграрного сектору вказують на необхідність політики державного регулювання аграрного сектору в Україні, яка передбачає цінову політику на сільськогосподарську продукцію та обсяг витрат на виробництво в господарствах аграрного сектору; прибутковість галузей аграрного сектору, отримання доходу на інвестований капітал та фінансову спроможність.

Державне регулювання аграрного сектору може допомогти у вирішенні низки проблем аграрної економіки, зокрема підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору. Важливим аспектом державного регулювання аграрного сектору України є формування та забезпечення державного контролю за рівнем відповідності внутрішніх та світових цін, а також підтримка внутрішнього попиту на ринку продовольства. Для України характерна ситуація, коли ціни на деякі види сільськогосподарської продукції перевищують світові, тоді як середній рівень заробітної плати набагато ниж-

чий, а сировина та матеріали за цінами також поступаються рівню зовнішнього ринку [3].

Державне регулювання аграрного сектору економіки являє собою механізм впливу на його розвиток за рахунок формування можливості суб'єктам господарювання здійснювати прибуткову діяльність та поліпшувати свої конкурентні позиції. Державна фінансова підтримка є однією з форм державного регулювання, яка виступає основним механізмом формування та реалізації державної політики в аграрному секторі, що передбачає створення прийнятних економічних та організаційно-правових умов розвитку аграрного виробництва.

Відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004, державна підтримка суб'єктів аграрного сектору надається у формі державного регулювання гуртових цін, товарних та фінансових інтервенцій, тимчасового адміністративного регулювання цін та бюджетної позики, кредитної та лізингової субсидій, бюджетної дотації та часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки й обладнання вітчизняного виробництва (рис. 1).

Так, у 2019 р. Законом України «Про Державний бюджет на 2019 рік» (зі змінами) Міністерству аграрної політики та продовольства передбачено видатки в обсязі 15 014,3 млн грн, з яких за програмами підтримки розвитку АПК – 5 863,3 млн грн (39,8% від загального обсягу).

Загалом обсяг видатків Міністерства аграрної політики та продовольства України характеризується тенденцією до збільшення, тоді як обсяг державної підтримки розвитку аграрного сектору має змінний характер (рис. 2).

В. Онегіна, аналізуючи зміну аграрної парадигми і державної аграрної політики у розвинутих країнах, надає порівняльну характеристику традиційної і новітньої парадигми розвитку сучасного сільського господарства і аграрної політики держави [5]. У рамках затверджених цілей сталого розвитку на 2016–2030 рр. запропоновано такі зміни до традиційної та нових парадигм (табл. 1).

Новітня парадигма не визнає нестабільності розвитку аграрного сектору, а високий ризик діяльності не є приводом для державних виплат, субсидій дотацій тощо. Новітня парадигма наголошує на недосконалій конкуренції, завдяки якій достатня кількість дрібних сімейних фірм є збитковою, а отже, вона створює певну соціальну незахищеність сільського населення. Прихильники новітньої аграрної парадигми визнають про наявність в аграрному секторі проблем і переконані у тому, що державні товарні програми не здатні вирішити їх.

У 2021 р. в Україні пропонується збільшити витрати бюджету на 63 млрд грн, що на 5,0% більше, ніж витрати в 2020 р. Загальний обсяг витрат у 2021 р. досягне 1 трлн 341 млрд грн. Без урахування інфляційного чинника витрати бюджету зменшилися на 3,4%. Передбачається збільшення витрат на економічну діяльність на 14 млрд грн, або на 15,3%. Проте відсутні витрати бюджету на реалізацію програми Мініфіну КПКВК 3511650 «Прискорення інвестицій у сільське господарство України». За бюджетною програмою Мінекономіки КПКВК 1201150 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» заплановано

Рис. 1. Форми державної підтримки суб'єктів аграрного сектору України

Джерело: складено за даними [3]

Рис. 2. Динаміка обсягу державної підтримки аграрного сектору та темпи її приросту протягом 2015–2019 рр.

Джерело: складено за даними [5]

5 млрд грн витрат, або лише 0,6% обсягу випуску сільськогосподарської продукції у фактичних ринкових цінах 2019 р.

У 2020 р. фінансування програм державної підтримки аграрного сектору становило 5 млрд грн.

У 2021 р. заплановано витрати на підтримку розвитку суб'єктів підприємництва аграрного сектору в розмірі 4,7 млрд грн, що на 1,5 млрд грн менше, ніж у 2019-му. У 2020 р. рівень підтримки суб'єктів підприємництва аграрного сектору було повністю реалізовано

Таблиця 1

Порівняння традиційної і новітньої парадигм розвитку аграрного сектору та аграрної політики держави

Параметри порівняння	Традиційна парадигма	Новітня парадигма	Пропозиції
Загальна оцінка аграрного сектору	Аграрний сектор із проблемною галуззю	Аграрний сектор із конкретною галуззю	Потужна сучасна галузь
Особливості функціонування аграрного сектору	Аграрний сектор має високу нестабільність виробництва, цін і доходів, монополізм суміжних галузей, іммобільність ресурсів, диспаритет цін, нееквівалентний і низький рівень доходів	Нестабільність компенсується коливаннями цін, спостерігаються еквівалентні доходи, ціновий диспаритет відповідає змінам у продуктивності, поведінка суміжних галузей не є монопольною	Висока стабільність цін на продукцію та ресурси
Цілі аграрної політики	Забезпечення паритетності (еквівалентності) і стабільності відтворення в аграрному секторі, а також гідного рівня фермерських доходів	Підвищення ефективності і конкурентоспроможності виробництва шляхом сприяння активізації ринковим регуляторам	Забезпечення продуктивного використання ресурсів
Інструменти аграрної політики	Залогові і інтервенційні операції, цільові ціни та прямі виплати товаровиробникам, контроль за пропозицією та стимулювання попиту	Ризик-менеджмент та компенсаційні виплати, підвищення мобільності трудових ресурсів	Висококомпетентний проєктний менеджмент
Світовий ринок і сільське господарство	Світовий ринок розглядається як нестабільний, державне стимулювання експорту і обмеження імпорту	Світовий ринок є ефективним механізмом, імпортні обмеження скорочуються, експортні субсидії ліквідуються	Високопродуктивне використання ресурсів

Джерело: складено за даними [1]

в сумі 5 млрд грн за п'ятьма напрямками: «Компенсація вартості сільгосптехніки» – 1,56 млрд грн; «Садівництво, виноградарство та хмелярство» – 280 млн грн; «Тваринництво та переробка» – 1,70 млрд грн; «Здешевлення кредитів» – 1,15 млрд грн; «Підтримка фермерства» – 31 млн грн.

У 2021 р. рівень підтримки суб'єктів підприємництва аграрного сектору планується реалізувати за семи напрямками: «Продовження підтримки за рахунок програми «5–7–9%» (близько 60% кредитів у межах програми); «Розвиток фермерських господарств»; «Здешевлення придбання сільськогосподарської техніки та обладнання»; «Розвиток тваринництва»; «Здешевлення кредитів»; «Розвиток садівництва, виноградарства та хмелярства»; «Підтримка та розвиток приватних меліоративних систем, надання державних грантів для розвитку державних меліоративних систем». У 2021 р. уперше заплановано витрати на: а) включення сільськогосподарських кооперативів у всі програми державної підтримки АПК як реципієнтів; б) підтримку сільськогосподарських кооперативів та виробників за втрати врожаю через надзвичайні ситуації природного або техногенного характеру.

Фахівці Мінекономіки так само розробили програми державної підтримки підприємств аграрного сектору на 2021–2023 рр. із витратами з бюджету, що становлять 16,3 млрд грн (табл. 2) [4].

Сьогодні агропромисловий сектор України – одна з найважливіших ланок економіки. Є багато законодавчих недоліків у правовому регулюванні в аграрному секторі, і, як наслідок, необхідне періодичне вдосконалення аграрного законодавства [3]. Тому необхідним є зосередження уваги на зниженні ставок ПДВ для аграрного сектору.

У 2021 р. знято мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення, започатковано вітчизняну систему сертифікації органічної продукції

тощо. Усе це свідчить про те, що законодавець приділяє значну увагу агробізнесу та прагне вирішити нагальні питання, які стояли перед аграрними виробниками довгі роки. Про доцільність державного регулювання ринку продовольства переконливо свідчить досвід багатьох країн світу з розвинутими ринковими відносинами, де регулювання цін досягається за рахунок комплексної взаємодії з іншими фінансово-економічними важелями: податками, кредитами, прямими субсидіями (табл. 3) [1].

Метою державного регулювання є досягнення рентабельної роботи галузей аграрного сектору та отримання ними достатнього рівня прибутковості. Державне регулювання на основі цінової політики має на меті вирішення таких завдань: установлення державних гарантованих цін на продукцію, що виробляється галузями аграрного сектору, а також забезпечення для них достатнього рівня прибутку та рентабельності; митний захист цін для галузей аграрного сектору; інвестиції у закупівлю та зберігання залишків аграрної продукції для подолання кризи перевиробництва і, як наслідок, пов'язаними з нею обвалом цін та банкрутством галузей аграрного сектору.

Висновки. Аналізуючи умови сучасних інтеграційних процесів, існує потреба у пошуках нових інструментів та засобів впливу держави в аграрному секторі економіки. Для вдосконалення механізму державної підтримки сільського господарства в Україні слід вивчати зарубіжний досвід, який свідчить про різноманітність підходів до вирішення цього питання. Отже, існує нагальна потреба в розвитку та вдосконаленні державного регулювання АПК через розроблення і реалізацію аграрної політики держави, що потребує адекватних теоретико-методологічних підходів до обґрунтування структурного складу аграрної політики і визначення передумов реалізації її окремих напрямів, особливо в контексті ресурсного потенціалу.

Таблиця 2

Основні складники витрат по програмах державної підтримки розвитку підприємництва аграрного сектору на 2021–2023 рр.

Показник	2021	2022	2023
Пряма державна підтримка		3,7 млрд грн	
Здешевлення придбання основних засобів виробництва та надання спеціальних бюджетних дотацій на здешевлення інвестицій		1,3 млн грн	
Поліпшення якості поголів'я		340 млн грн	
Підтримка біорізноманіття тварин		170 млн грн	
Виплати на корову		1,8 млн грн	
Виробництво продукції з доданою вартістю у бджільництві, вівчарстві та козівництві		400 млн грн	
Здешевлення кредитів	4,4 млрд грн	4,6 млрд грн	4,9 млрд грн
Підтримка за придбання земельних ділянок		500 млн грн	
Здешевлення страхових платежів	2,3 млрд грн	3,8 млрд грн	4 млрд грн
Компенсації за садивний матеріал	300 млн грн	400 млн грн	500 млн грн
Холодильники та первинна переробка	300 млн грн	400 млн грн	500 млн грн
Розвиток вирощування нішевих культур, із них на вирощування:		300 млн грн	
гречки		205 млн грн	
проса		80 млн грн	
вівса		70 млн грн	
жита		40 млн грн	
Компенсація на придбання с.-г. техніки	2 млрд грн	2 млрд грн	2 млрд грн
Підтримка розвитку органічного виробництва	40 млн грн	50 млн грн	60 млн грн
Підтримка діяльності с.-г. кооперативів		2 млрд 625 млн грн	
Підтримка обслуговуючих с.-г. кооперативів	30 млн грн	50 млн грн	70 млн грн
Субсидія для кооперативів на 1 га оброблюваних угідь	30 млн грн	33 млн грн	56 млн грн
Дотація на утримання корів у кооперативах	100 млн грн	100 млн грн	150 млн грн
Фінансова підтримка кооперативам на поворотній основі	500 млн грн	500 млн грн	500 млн грн

Джерело: складено за даними [4]

Таблиця 3

Іноземний досвід державного регулювання аграрного сектору

Країна	Зміст державного регулювання аграрного сектору
США	Офіційно фіксують два види так званих «цін підтримки»: цільові ціни і заставні ставки
Європейський Союз	Регулювання на продовольчому ринку охоплює такі основні сфери: ціни на сільськогосподарську продукцію; умови її виробництва та розподілу; систему ресурсозабезпечення; природоохоронну діяльність; соціальну інфраструктуру сільської місцевості
Франція	Державне регулювання здійснюється за рахунок фінансового впливу і кредиту. Фінансування сільськогосподарського виробництва здійснюється за рахунок державних коштів через низку спеціальних фондів, а також за рахунок коштів ЄС
Великобританія	Характерний відносно низький рівень державного регулювання аграрного сектору
Швеція	Застосовується незначне державне регулювання сільського господарства, проте дана галузь отримує значні обсяги державних субсидій
Іспанія	Рівні цін на весь асортимент продукції, що виробляється в аграрному секторі, встановлюються залежно від рекомендацій та директив органів ЄС і відповідно до єдиної сільськогосподарської політики
Швейцарія	У законодавчому порядку фіксуються ціни майже на 50% обсягу продукції сільського господарства

Джерело: складено за даними [1]

Список використаних джерел:

1. Боковець В., Хачатрян В., Давидюк Л. Інструменти стимулювання інноваційного розвитку в країнах світу теоретичні та наукові підходи до проблем сучасності. *Теоретичні та наукові підходи до проблем сучасності* : колективна монографія. Бостон : Primedia eLaunch, 2020. С. 244–258.
2. Босенко А. Аналіз досвіду державного регулювання агропромислового комплексу у розвинених країнах. *Економічний простір*. 2011. № 53. С. 46–58.
3. Онегіна В. Зміна аграрної парадигми і державної політики у розвинутих країнах. *Економіка України*. 2005. № 11. С. 62–72.
4. 3 2020 у 2021: що змінилося для агробізнесу. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/z-2020-u-2021-shcho-zminilosyadylya-agrobiznesu.html>.
5. Пропозиції Мінекономіки щодо державної підтримки аграрної галузі на 2021–2023 рр. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/na-agrarnomu-komiteti-predstavili-programi-derzhpidtrimki-apk-na-2021-2023-roki>.

References:

1. Bokovets V. (2020) Instrumenty stymuluvany innovatsiynogo rozvytku v krainah svitu, teoretychni ta naukovi pidhody do problem suchasnosti V. Bokovets, V. Hachatpyn, L. Davydyk. kol. monografiiy. «Teoretychni ta naukovi pidhody do problem suchasnosti». Mizhnarodna naukova grupa. Boston: Primedia eLaunch, pp. 244–258 (kolektyvna monografiiy).
2. Bosenko. A. (2011) Analiz dosvidu derzhavnogo reguluyvannya agropromyslovogo kompleksu u rozvynenyh krayinah. *Ekonomichnyy prostir*, no. 53, pp. 46–58.
3. Onegina V. (2005) Zmina agrarnoyi paradygmy I derzhavnoyi pidtrymky u rozvynutyh krayinah. *Ekonomika Ukrainy*, no. 11. pp. 62–72.
4. Z 2020 u 2021: cho zminylosya dlya agrobiznesu. URL:<https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/z-2020-u-2021-shcho-zminilosya-dlya-agrobiznesu.html>.
5. Propozytsiyy Minekonomiky chodo derzhavnoyi pidtrymky agrarnoyi galuzi na 2021–2023 pp. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/na-agrarnomu-komiteti-predstavili-programi-derzhpidtrimki-apk-na-2021-2023-roki>.